

# Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP’de 35’ler Vakası

“35’ler Vakası” in the ‘Republican Public Party’: A Civil Governmental Coup to the Passing Multiparty System in the Turkish Republic

Şarika Gedikli Berber\*

## Özet

*II. Dünya Savaşı, dünyada ve Türkiye’de büyük değişimlerin yaşandığı bir süreçtir. Savaş sonunda başgösteren soğuk savaş tehlikesi, Türkiye’nin Batı’ya yaklaşmasını neticelendirmiştir. Nitekim İsmet İnönü, II. Dünya Savaşı sonunda Batı’ya çok partili hayata geçiş için teminat vermiştir. Bu yüzden İnönü, mecliste muhalif Demokrat Parti’nin çıkışına tarafsız durmuş hatta CHP içinde hükümete muhalif bir grubun oluşumunu da bizzat desteklemiştir. Bu grubun mevcut Recep Peker hükümetine sivil darbe yapması olarak yorumlanabilecek 35’ler vakası, Türkiye’nin çok partili hayata geçişindeki son dönemeci de geçmesine sebep olacaktır.*

**Anahtar Kelimeler:** İsmet İnönü, Demokrat Parti, muhalif grup, çok partili hayat, Cumhuriyet Halk Partisi.

## Abstract

*World War II was a term that many changes happened both in the world and the Turkish Republic. After the war, a new danger appeared named as the cold war that resulted in coming close Turkey to the West. Because of the fact that, İsmet İnönü gave a permission to the West after the World War II about passing to the multy party system in the Turkish Republic. In that case, İnönü behaved objectively during foundation of the first opposition party, “the Democratic Party” even he supported generating an opposition group in the governing party, “Cumhuriyet Halk Party”. In this perspective, “35’ler Vakası” was very important event because this occasion could be analysed a civil coup movement against to the governing party “Cumhuriyet Halk Party”. In this way a critical last barrier to the passing multy party system was eliminated definitely.*

**Key Worlds:** İsmet İnönü, Democratic Party, opposition group, multy party system, Republican Public Party.

## Giriş

İmparatorlukların yıkılıp milli devletlerin kurulduğu süreçte Türkiye kendini dünyaya; Cumhuriyet rejimini benimseyen milli bir devlet olarak tanıtmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulduğu coğrafya, I. Dünya Savaşı galipleri ile çevrelenmişti. Bu yüzden Türkiye, dış politikada çok gerçekçi ve pragmatik olmak zorundaydı. Türkiye’nin Lozan Antlaşması sonrasında dış politikada benimsediği: “Yurtta sulh, cihanda sulh” prensibi, bu gaye ile ilkeleştirilmişti.

\* Öğr. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: sarika@gazi.edu.tr.

Gazi

Akademik  
Bakış

131

Cilt 6 Sayı 11  
Kış 2012

Nitekim Türkiye uyguladığı bu barış politikası ile Lozan sonrası çok ciddi kazanımlar elde etmiş ve rüştünü dünyaya ispat etme başarısını göstermiştir.

Bu dönemde tek partili olarak başlayan mecliste, çok partili hayata geçiş denemesi yapılmasına rağmen başarısız olunmuş, tek parti geleneği II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etmiştir.

II. Dünya Savaşı, tüm dünya için gerçek bir trajedidir. Savaş bitiminde ise dünya, “soğuk savaş” namıyla yeni bir savaş dönemine girmiştir. Savaş sonrası iki kutuplu dünyada ise Türkiye, SSCB ile komşudur. Bu yıllarda SSCB'nin tehditlerine, toprak isteklerine sıkça maruz kalan Türkiye için Batıya yönelmekten başka çok da fazla bir seçenek yoktur aslında. Türkiye, II. Dünya Savaşı galipleri ile yenedünya vizyonuna katılan devletlerin arasında yer almak için, savaşın bitiminden hemen önce Almanya ve Japonya'ya savaş açmış; demokratikleşme yolunda adım atılacağı hususunda Batılı devletlere söz vermiştir. Verdiği söz gereğince, tek parti geleneğini sonlandıran ilginçtir ki tek partinin Türkiye'deki temsilcisi ve “Milli Şef” unvanıyla kendini tanımlayan İsmet İnönü olmuştur. Zira İnönü, Başbakan yaptığı halde ülkede tek parti geleneğini sürdürmekte ısrarlı olan Recep Peker'le zaman içerisinde sürtüşmeye başlamıştır.

Aslında Türkiye'de savaş sonrasında değişim ihtiyacı kaçınılmazdır. İnönü'nün değişim hususundaki bu tavırdaki ısrarı ise isabetlidir. Zira II. Dünya Savaşı sonrasında ağır savaş koşullarından yıpranan Türk halkının muhalif sesi ülkede ve meclis içinde giderek yükselmektedir. Ülke genelindeki muhalefet, Demokrat Parti'nin de doğuşunu kolaylaştırmıştır. Demokratikleşme yolunda halk kitlesinin tercihlerine ve sesine Peker hükümeti kulak vermemişse de; İnönü, CHP'de vizyon değişiminin şart olduğunun farkındadır. Böylece İnönü değişim için düğmeye basmış ve CHP içinde muhalif bir grubun oluşmasını sağlamıştır. Bu yüzden “35'ler vakası” olarak anılagelen bu olay dizisi, İnönü'nün sebep olduğu bir girişimdir ve mevcut hükümetin devrilmesine neden olacak sivil bir hükümet darbesidir. Nitekim bu vakadan sonra Recep Peker istifa etmiş; yerine daha ılımlı ve en az DP temsilcileri kadar popüler olması hedeflenen Hasan Saka'ya hükümet kurma görevi verilmiştir.

## II. Dünya Savaşı Sonrası Dünya'da ve Türkiye'de Değişim

1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'yı işgaliyle başlayan II. Dünya Savaşı, büyük ölçüde Birinci Dünya Savaşı'nın devamı niteliğinde bir dünya savaşıdır. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nı sonlandıran antlaşmalar Avrupa'daki sorunları çözmekten çok, sorunları ertelemiş; özellikle Versailles, yeni sorunlara yol açan bir antlaşma olarak tarihe geçmiştir<sup>1</sup>. 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırması ile II. Dünya Savaşı resmen başlamış, 52 tümenlik bir kuvvetle, yalnızca 30 tümenlik bir piyade gücü olan Polonya'ya giren Almanya,

1 *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular*, (Editör: Baskın Oran) Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 400.

27 Eylül 1939'da Varşova'nın düşmesiyle bu ülkeyi işgal etmiştir<sup>2</sup>. Savaşın başlamasıyla Polonya'nın toprak bütünlüğünü garanti altına alan İngiltere ve Fransa 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilân etmişse de Polonya'nın yardımına hemen gidememişlerdir<sup>3</sup>. İngiltere ve Fransa'nın bu tavrı ise Sovyetler Birliği'nin Doğu Polonya'yı işgal etmesine sebep olmuştur. Nitekim Polonya'nın paylaşılmasından sonra Sovyetler Birliği Baltık ülkelerine yönelecektir<sup>4</sup>.

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin dış politikasındaki temel ilke ise Lozan Barış Antlaşması ile kurulan barış düzeninin devamı yönünde olmuştur. Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı dönemde çevre ülkelerle barışın devamı için uğraşmış fakat savaşın başlaması durumunda da tarafsız kalacağını her fırsatta dünya kamuoyunda dile getirmiştir<sup>5</sup>. Türkiye asla savaştan taraftar olmamış, savaş başladıktan sonra da mümkün olduğu suretle devletlerle münasebetlerini normal seyrinde devam ettirmeye gayret göstererek; tarafsızlığı süresince de birtakım tedbirler almayı ihmal etmemiştir.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na kuzeyinde SSCB gibi tehditkâr ve talepkâr; batısında Trakya sınırına yaklaşan tacizkâr Almanya'nın olmasına; savaşa girmesi için sürekli ısrar eden, asla küstürmek ve karşısına almak istemediği Batılı devletlere rağmen savaşa girmemesi aslında yadsınamayacak kadar büyük bir başarıdır<sup>6</sup>. Nitekim savaşa girmediği için Batılı müttefikleri tarafından sıkça eleştirilen Türkiye, savaşın son deminde SSCB tehlikesine karşı Batıya yaklaşmayı tercih etmiş; Almanya başta olmak üzere mihver devletleri ile ilişkilerini keserek<sup>7</sup>, 23 Şubat 1945'te Almanya'ya ve Japonya'ya savaş ilân etmiş<sup>8</sup>, ertesı gün ise Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzalamıştır<sup>9</sup>. Türki-

2 Çağatay Benhür, Mahir Selim Akçakaya, "II. Dünya Savaşı Sırasında Konya'da Alınan Askeri Önlemler", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı 9, 2011, s. 173.

3 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1999*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 597.

4 Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve CHP*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 43.

5 Nitekim dönemin Başbakanı Refik Saydam, 11 Eylül 1939'da TBMM'de yaptığı konuşmada başlayan savaşla ilgili olarak şu yorumu yapacaktır: "... Aylardan beri barışı muhafaza için yapılan bütün teşebbüsler maalesef müspet bir neticeye varamamış, emri vaki oluncaya kadar bertaraf edileceğini ümit etmekten hali kalmadığımız harp başlamıştır... Türkiye Cumhuriyeti'nin siyaseti bu son zamanların mühim vekayii içinde aynı istikameti muhafaza etmiş aynı teyakkuz ve dikkatle muntazar inkişafını takip etmiştir... Bu günkü harbin haricindeyiz. Bu harbin memleketimize bulaşacak inkişaf göstermemesini temenni ediyoruz. Memleketin bazı yerlerinde almış olduğumuz askeri tedbirler ancak ihtiyat tedbirleridir..." Ayrıntılı bilgi için bkz.: *TBMMZC Devre: 6, Cilt:5, s. 3 vd.*

6 "Nitekim İngiliz gazetelerinde Türkiye savaşa katılmadığı için çoğu kez suçlanmıştır, İngilizler bununla da yetinmemiş, İngiliz gemileri Ege kıyılarındaki Türk limanları etrafında toplanmaya başlayarak, gemilerine Türk bayrakları çekilmiş bir halde Alman işgali altındaki adalarda dolaşmaya başlamışlardır." Bkz.: *BCA*, 30..10.0.0./ 235.590.4.; "Hatta İngilizler daha da ileri giderek Türk karasularında seyreden Türk gemilerini silah tehdidi ile durdurup arama yapma cesaretini, küstahlığını gösterebilmişlerdir." Bkz.: *BCA*, 30..10.0.0./ 235.59..11.

7 "Türkiye Normandiya çıkarmasının ardından 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile TBMM'nde yapılan oylamanın ardından diplomatik ilişkilerini kesmiştir." Bkz.: *TBMMZC*, Dönem: 7, Cilt 13, s. 3-11.

8 *Ayin Tarihi*, No: 137, s. 63.

9 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Fahri Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 13, Ankara 1958, s. 161-174.

Gazi

Akademik  
Bakış

133

Cilt 6 Sayı 11  
Kiş 2012

ye, yeni dünya düzenini kuran devletler statüsünde olmak için San Francisco Konferansı'na 'savaş sonrasında çok partili demokratik bir ülke olma kaydıyla' oturabilmiştir<sup>10</sup>.

II. Dünya Savaşı'nın Almanya'nın kesin yenilgisi ile son bulması üzerine galip devletler arasında çıkar çatışmaları ve ayrılıklar su yüzüne çıkmıştır<sup>11</sup>. II. Dünya Savaşı'nın sonundaki görüntü II. Dünya Savaşı'ndan sonra da barışın elde edilemeyeceğini gösteriyordu. II. Dünya Savaşı'nda Almanya, İtalya ve Japonya gibi faşist Mihver Devletlerin yenilmesiyle, yeni dünya düzeninin güç merkezi tamamen değişmişti<sup>12</sup>. Özellikle savaştan galip çıkan Amerika Birleşik Devletleri sayesinde demokrasi artık tüm dünyada yaygınlaşan bir rejim halini almış, demokratikleşme hamlesi, otoriter rejimlere ve savaşlara duyulan tepki tüm dünyada etkili olmaya başlamıştı<sup>13</sup>. Bu ekseninde üçüncü dünya ülkeleri de hızla uyanmaya başlamış; Suriye 1945 yılında Fransa'ya başkaldırmış, Ekimde Mısır ve Cava İngiltere ve Hollanda'ya isyan etmişlerdir.

Dünyada yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda savaşın sonunda ABD ve SSCB gibi birbirine muhalif iki süper güç ortaya çıkmıştı ve bu iki gücün elde edilen ganimeti paylaşma mücadelesinde birbirlerini zorlayacak güç ve konumda olduklarından anlaşamayacakları ortada idi. Nitekim Yugoslavya'nın Trieste'yi işgali; BM'nin veto meselesi gibi birçok konuda iki ülke karşıkışıya gelmişti<sup>14</sup>. Bu ise uzun yıllar sürecek olan diğer bir savaşın; ABD ile SSCB arasındaki soğuk savaşın da ilk belirtileriydi.

Bloklaşmanın şekillendiği, soğuk harbin başladığı ve gerikalmış ülkele-  
rin başkaldırdığı; kısaca savaş sonrası yenedünya düzeninin temellerinin atıl-  
dığı bu gelişmeler Türkiye tarafından yakından takip edilmiş; özenle değeri-  
lendirilmişti. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü başkanlığındaki Ankara  
Hükümeti, savaş sonrası dünyada yer almak için, savaş sonrası düzene uyum  
sağlama çabası içerisine girmişti. Aslında Türkiye için iki seçenek vardı; birinci-  
si galip devletlerle iyi ilişkiler temin etmek, ikincisi ülke içinde şekli bir demok-

- 10 "Nitekim savaş sonrasında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine henüz imza atmamış olan devletlerin San Francisco'da yapılacak olan konferansa katılabilmesi için 1 Mart 1945'te Almanya ve İspanya'ya savaş ilân etmeleri gerekiyordu." Bkz.: *Ayın Tarihi*, No: 137, s. 63. "İngiltere alınan bu kararları Yalta Konferansı'na katılan devletler adına Türkiye'ye iletmıştır. Türkiye ise TBMM'de alınan karar gereği 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilân etmiştir. Ancak bu savaş fiili olarak uygulanmamıştır." Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kemal Baltalı, *1936-1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi*, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1959. Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, 12. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara 2004.
- 11 "Mayıs ayında Amerikan basını "III. Dünya Savaşı" ihtimalinden bahsederken, Churchill ise; "Avrupa kıyası tarihte görülmemiş bir ihtirasla örtülü..." sözleriyle olası ihtilaflara dikkat çekerek herkesin tatmin olduğu bir barışın zor olduğunu vurgulayacaktır." Ayrıntılı bilgi için bkz.: *Cumhuriyet*, 16 Mayıs-27 Mayıs 1945.
- 12 Feroz Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, İstanbul 1979, s. 11.
- 13 Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 59.
- 14 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1984, s. 361.

Gazi

rasi düzeni kurmaktı. Zira harpten sonra ortaya çıkan iki süper güçten Sosyalist Blokun lideri Rusya'nın Türkiye için büyük tehlike arzemesi,<sup>15</sup> Amerika ile uyuşmayı kaçınılmaz kılmış, Türkiye'nin Batı sistemiyle bütünleşme çabaları sonrasında ülke, rotasını hızlı bir şekilde batıya çevirmiştir<sup>16</sup>.

### **Savaş Sonrası Türkiye'nin Vizyonundaki Değişim Ekseninde Kendinden Müteşekkil Bir Muhalefet: DP**

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na fiilen katılmamışsa da, savaşın etkilerinden fazlasıyla etkilenmiştir. Savaş yılları yani 1939-1945 yılları ekonomik, siyasi, sosyal anlamda Türkiye için çok zorlu bir süreç olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan çıkmasının ardından yeni ve milli bir devlet kurma sürecine giren Türkiye, savaşın bitmesinin ardından çok uzun yıllar geçmiş olmamasına rağmen yeni bir dünya savaşı tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Savaş süresince tarafsız kalmayı tercih eden Türkiye, II. Dünya Savaşı'na girmemiştir fakat savaş, ülke içinde birçok olağanüstü tedbirlerin alınmasına neden olmuştur. Savaş süresi içinde yaklaşık 1 milyon Türk genci silah altına alınarak, olası bir savaş durumuna hazırlıklı olunmaya çalışılmış, Türkiye'nin genç nüfusunun önemli bir kısmının silah altına alınması ise ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Zira çalışıp, Türkiye ekonomisini kalkındırması planlanan nüfusun önemli bir kısmından Türkiye mahrum kalmıştır. Tüm bu şartlar altında tek parti rejimi felsefesi, toplumun farklı sosyal ve siyasi ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmış; CHP'nin harp ekonomisinden kaynaklanan genel hoşnutsuzlukla beraber savaş dönemindeki sıkıntılar, ekonomik yeni gruplarda kitlelerde hükümete karşı parti dışı muhalefet hareketi oluşmaya başlamıştır<sup>17</sup>.

Bununla birlikte savaş nedeniyle konulan birtakım kanunlar da vatandaş olumsuz etkilemiş; özellikle Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, CHP'ye karşı muhalefetin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır<sup>18</sup>. 18 Ocak 1940'ta kabul edilen "Milli Korunma Kanunu" ile savaşın olumsuz etkilerinden korunmak adına hükümet tüm yetkiyi kendinde

15 "SSCB Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesini ve doğu sınırlarımızın kendi lehlerine yeniden gözden geçirilmesini istemiştir." Bkz.: *Aydın Tarihi*, 14 Ağustos 1946, s. 7274.; "Ayrıca SSCB, Türkiye'ye Boğazların ortak savunulmasını önermiştir." Bkz.: Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara 1968, s. 414. vd.

16 Hikmet Bilâ, *CHP Tarihi 1919-1979*, Ankara 1979, s. 187. "Bernard Lewis, Türkiye'nin bu kritik sürecini şu şekilde özetler: "Nazi Almanya'sının yenilerek bölünmesi ve siyasal anlaşmazlık sebebiyle Sovyet Rusya'yla bozuşma, 1930'larda ve 1940'ların başında bir süre liberal ve demokratik batının yerine geçmekte ve Türkiye'yi modernleşme yolunda bir totaliter otokrasi örneği haline getirmekte olan iki etkiyi uzaklaştırdı. 1918'deki gibi bir kere daha demokrasiler otokratik düşmanlarını yenmişlerdi ve ilerleme ile kalkınmanın hakim ögesini teşkil ediyorlardı." Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 2000, s. 301.

17 Ergün Özbudun, *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1975, s. 37-38.

18 BİLA, a.g.e., s. 193.

Görüş

Akademik

Bakış

135

Cilt 6 Sayı 11  
Kış 2012

toplamıştı<sup>19</sup>. 11 Kasım 1942’de kabul edilen “Varlık Vergisi Kanunu” ile yüksek kazanç elde etmesine rağmen, kazançları düzeyinde vergi vermeyenleri kapsayan bir kanun olup<sup>20</sup> savaş konumunda zenginleşen gruplarla, fakirleşen büyük halk kitleleri arasında denge sağlanmaya çalışılmıştı. Haziran 1943’de çıkarılan “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” ise Varlık Vergisi’ne oranla toplumu daha geniş çapta ilgilendiren bir kanundu. Kanun; topraksız ya da toprağı az olan köylüler ile çiftçilik yapmak isteyenlere geçimlerini sağlayacak oranda toprak sahibi olmayı mümkün kılıyordu. Kanunun 17. maddesi ile köy ve küçük kasabalarda, orta büyüklükteki mülklerin, yani toprak sahipleri sınıfının ortadan kalması hedeflenmişti. Lâkin Adnan Menderes’in de içinde bulunduğu büyük toprak sahipleri, kanunun yasalaşmasını istememiş, kanun tasarısı görüşülmeye başlandığında meclis ikiye bölünmüştür<sup>21</sup>.

Savaşın devam ettiği yıllarda iç siyasette iyice temayüz eden bu hoşnutsuzluk, savaşın sonunda Türkiye’yi bir durum değerlendirmesine itmiştir. Türkiye ya bölgesel bir güç olarak SSCB ve Batı direncine dayanacak ya da bir güç paratonerinin altına girecektir. Türkiye’nin bu günlerde aslında elinde çok da fazla bir seçenek yok gibidir. Zira Türkiye’yi II. Dünya Savaşı’nın dışında tutan sebeplerden birisi Türkiye’nin ekonomik ve askeri anlamdaki yetersizliğidir. Nitekim Türkiye Batılı devletlerin savaşa dahil olmalarını istediğı zaman hep bu yetersizliklerini ileri sürmüştür. Aslında Türkiye’nin siyasi ve ekonomik menfaatleri Batı’dadır. Ayrıca İtalya ile Almanya dahil birçok ülkede tek parti idaresinin ortadan kalkması, Türkiye’de de tek parti rejiminin temellerini sarsmış; Türkiye’yi iç ve dış siyasette bir eksen kaymasına itmiştir<sup>22</sup>.

Bu anlamda 1945 yılı, Türkiye’nin vizyonun tamamen değiştiğı yıl olarak karşımıza çıkar. Savaşın hemen ardından 1945 yılında Başbakan Şükrü Saraçoğlu, bir konuşmasında rejimi korumak adına alınan tedbirlerin yeniden gözden geçirilebileceğı üzerinde durulduğunu söyleyerek, değişimin sinyallerini verecektir. Aslında bu açıklama, CHP’de görüşlerin zamanla değişmeye başladığını göstermesi açısından önemlidir. Nitekim savaşın bitişinde Hasan Saka, San Francisco Konferansı’nda, savaş sonrası Türkiye’de her türlü demokratik cereyanların gelişmesine izin verileceğini söyleyerek Türkiye’de bir değişim yaşanacağını dünya kamuoyuna ilân etmişti<sup>23</sup>.

Bu demeçleri tamamlaması ve ülkedeki en yetkin ağızdan benzer ifadeleri tekrarlaması adına Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı dolayısıyla yaptığı konuşma Türk tarihinde ayrı bir önem taşır. 20 Mayıs

19 Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Ankara 1986, s. 248-258.

20 TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem 6, Cilt 28, s. 20-23.; Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınları, İstanbul 1951, s.51.

21 Kemal Karpat, *Türk Demokrasisi Tarihi*, İstanbul 1967, s. 107-108.

22 KARPAT, *a.g.e.*, 125-126.

23 *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1945.; *Vatan* 17 Mayıs 1945.

1945 tarihli Ulus Gazetesi'nde yayımlanan hitabede İnönü: “*Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalkıtıkça, memleketin siyasi ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi müessesemiz olan Büyük Millet Meclisi, ilk gündenden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemadiyen ilerletmiştir. Büyük Meclisin şimdiye kadar parlak bir surette ispat ettiği hakikat; halk idaresinin memleketi serbest düşüncelere ve hürriyet hayatına alıştırıp, eritmesi ve geçmişte olan otoriter idarelerden daha kuvvetli olarak vatanda anarşiyi ve sözü ayağa düşürmeyi kaldırması olmuştur. Büyük Meclis, az zaman içinde büyük inkılaplar geçirmiş bir memleketin sarsıntılara uğramadan, daha ziyade ilerlemesini temin edecektir*” ifadeleriyle değişime yeşil ışık yakacaktır<sup>24</sup>.

Bu minvalde ülkede bir muhalefetin doğmasının kaçınılmazlığı ortadaydı ve daha sonra Demokrat Parti'nin doğumuna yol açan rejim içi muhalefet, yeni demokrasi akımına uygun olarak, 1945 ortalarında iyice su yüzüne çıkmıştı. İnönü'nün 19 Mayıs beyanının ardından CHP içindeki muhalif grup, kendilerini ortaya çıkaracak en uygun fırsatın oluştuğunun farkındaydılar. Nitekim 29 Mayıs 1945 tarihinde yapılan bütçe oylamasında; 368 lehte oya karşı Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Emin Sazak, Hikmet Boyur, Recep Peker olmak üzere aralarında DP'nin dört kurucusunun da olduğu toplam 7 kişi aleyhte oy kullanma cesareti göstererek muhalefet kanadını oluşturacak ilk adımı atarlar<sup>25</sup>.

CHP içerisinde başlayan bu istenen çatlak partinin bütçe oylamasının ardından yapılan Toprak Kanunu Görüşmeleri sırasında iyice su yüzüne çıkacak; Bayar, Koraltan, Köprülü ve Menderes bu görüşmeler esnasında “Dörtlü Takrir” diye adlandırılan bir muhtırayı CHP Meclis grubuna verecektir<sup>26</sup>.

Dörtlü Takrir, özetle; vatandaşların siyasi hak ve hürriyetini daha fazla kullanabilmeleri imkânının sağlanmasını ve anayasanın herkese eşit olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin alınmasını öngörüyordu. Buna rağmen Celal Bayar ve arkadaşlarının bu takrirleri, CHP'nin 12 Haziran 1945 tarihli oturumunda okunacak ve reddedilecektir<sup>27</sup>. Önergeleri reddedilen “dörtlerden” ikisi, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü bir müddet sonra açık muhalefete geçmiş; onların bu tavrı sonrasında parti divanı ise toplanarak 21 Eylül 1945 tarihinde oy birliğiyle bu iki milletvekilinin ihracına karar vermiştir<sup>28</sup>.

24 *Ulus*, 20 Mayıs 1945.

25 *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1945.; *Ulus*, 30 Mayıs 1945.

26 AHMED, *a.g.e.*, s. 13.; “Dönemin Dahiliye Vekili Hilmi Uran, dörtlü takriri: “*Benim kanaatim odur ki, İkinci Dünya Harbi'nin bitmiş olduğu günleri hemen takiben bu takrirı verenler mensup buldukları partide ileri sürdükleri böyle bir ıslahatı istemekten ziyade, aslında o partiden ayrılmayı kararlaştırmış bulunuyorlardı ve takrirdeki istekleri de bir bahane olarak kullanıyorlardı.*” şeklinde değerlendirmiştir.” Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara 1959, s. 435.

27 URAN, *a.g.e.*, s. 435.

28 EROĞUL, *a.g.e.*, s. 31.

*Görüş*

Akademik  
Bakış

137

Cilt 6 Sayı 11  
Kış 2012



Bu olayın ardından yeni bir parti kuracağı söylentileri olan Celal Bayar<sup>29</sup>, 28 Eylül'de milletvekilliğinden istifa etti<sup>30</sup>. Bu gelişmeler ışığında Celal Bayar başkanlığında 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti kurulmuş,<sup>31</sup> ardından Demokrat Parti'nin tüzüğü de neşredilmiştir<sup>32</sup>.

Partinin kuruluşundan sonra, kurucularının karşılaştığı en büyük iddialarından biri, bu partinin CHP'den farklı bir parti olduğunun ispatıydı<sup>33</sup>. Her ne kadar CHP'den farklı bir parti imajıyla yola çıkıldıysa da DP'nin parti tüzüğündeki devletçilik programı, CHP programından alınmış gibidir<sup>34</sup>. Nitekim 1946 yılında meclis içinde doğan DP'nin lider kadrosu CHP'nin içinden çıkmıştır<sup>35</sup>. Buna rağmen, DP'nin kurduğu il şubelerinin temsilcilerine bakıldığı zaman ise Genel İdare Kurulu üyelerinin tüccar ve esnaf gibi çeşitli meslek gruplarından oluştuğu görülür. Nitekim DP'nin ilk şubesi Samsun'da kurulmuştu ve Genel İdare Kurulu; dört tüccar, iki avukattan oluşmaktaydı<sup>36</sup>. Bu ise DP'nin liberal bir parti olacağının göstergesi sayılmıştı.

Aslında 1946 yılının başlarında İsmet İnönü, II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin yeni dünya düzeni içinde Batı'nın müttefiki olduğunu dünya kamuoyuna ilân eden Meclisin açılış nutku, ülkedeki bu yıl içerisinde gerçekleşecek olayların habercisi idi. Cumhurbaşkanı İnönü'nün Meclis'i açış nutku, Türkiye'de çok partili sistemin kuruluşunda önemli bir adım olarak tarihe geçmiştir. Nitekim İnönü: *"Bizim tek eksiğimiz hükümet partisini karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır, hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir."* sözüyle bunu veciz bir içimde ifade etmiş; CHP'nin içinden bir muhalefet partisi çıkacağına da sinyallerini vermiştir<sup>37</sup>.

29 AHMAD, *a.g.e.*, s. 15.

30 *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1945.

31 *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1946.

32 "DP programının umumi prensiplerinden bazıları şu şekildedir; Madde 1) Siyasi hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idari lüzumuna inanan DP, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur. Madde 4: Geniş ve ileri manasıyla demokrasi bütün devlet faaliyetlerinde milli iradeyi ve halkın menfaatini hakim kılmak, yurttaşın ferdi ve içtimai bütün hak ve hürriyetlerine sahip olmasını gerçekleştirmek yurttaşlar arasında hukuk eşitliğini, karşılıklı sevgi ve saygıyı ve iktisadi menfaatlerde ahengi sağlamaktır. Madde 9: Milli iradenin tam tecellisi seçimlerin her türlü müdahaleden uzak ve serbest olarak gizli rey ile yapılmasına ve siyasi partilerin eşit haklara sahip bulunmalarına bağlıdır. Seçimlerin serbestliğini bozacak hareketleri, milli hakimiyete karşı işlenmiş bir suç addederiz. Madde 10: Milletvekili seçimlerinin tek dereceli olmasının, seçim konumunda bu esasa göre ve yurttaşın seçme ve seçilme haklarının daha geniş emniyet altına almak maksadıyla, değişiklikler yapılmasını lüzumlu görmeliyiz." Bkz.: *Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, Ankara 1946, s. 16-18.

33 AHMAD, *a.g.e.*, s. 17.

34 BİLA, *a.g.e.*, s. 199.

35 DP'nin siyasi serüveni için bkz., Sedef Bulut, *"Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu"*, Gazi Akademik Bakış, Cilt 2, Sayı 4, 2009, s. 126 vd.

36 *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1946.

37 Tark Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul 1952, s. 467.



İnönü'nün bu nutkunun ardından kurulan DP, kuruluşundan hemen sonra, hızla güçlenmeye ve gelişmeye başlamıştır. Partinin her geçen gün saflarını genişletmesi ve CHP'den milletvekillerinin bu partiye dahil olmaları, ister istemez CHP'de bir panik havası yaşanmasına sebep olacak; CHP yönetimi ciddi ciddi iktidarı kaybetmekten korkmaya başlayacaktır<sup>38</sup>.

Bu gelişmelerin ardından 25 Nisan'da İnönü, genel durum değerlendirmesi için partinin Olağanüstü Kurultayı'nı toplayacaktır. 10-11 Mayıs günlerinde toplanan Kurultay, sınıf esaslı üzerine parti kurulabilmesini ve "değişmez parti başkanlığı"nın seçime tabi başkanlık haline getirilmesini kabul edecektir<sup>39</sup>.

CHP'nin bu yeni hamlesine karşı DP Genel Başkanı Celal Bayar, hükümetin yeni parti üzerindeki yasadışı baskısından ve seçim reformu yapılmadığından şikayet ederek, DP'nin Belediye Seçimlerine katılmayacağını, genel seçime ise seçimin normal yılında yani 1947'de yapılmadığı için girmeyeceğini kamuoyunun bilgisine sunar<sup>40</sup>.

DP'nin bu itirazlarının ardından Mayıs'ın son gününde tam da DP'nin istediği ve beklediği bir değişim olan, tek dereceli seçim esaslı Meclis'te kabul edilmiştir. Nitekim DP, ülke genelinde yapılacak seçime ancak tek dereceli seçim tasarısı olursa katılacağını açıklamıştır<sup>41</sup>. Buna rağmen CHP, tek dereceli seçim kabul sisteminin kabul edilmesinin hemen ardından, beklenmedik bir şekilde genel seçimleri bir yıl önceye alır. Bunun sebebi ise seçimlere kadar muhalefete asgari örgütlenme süresi tanımamaktır. Bu karar aynı zamanda yirmi üç yıllık iktidar partisi olmasına rağmen CHP'nin kendi içinden doğan ve ancak birkaç aylık bir geçmişe sahip olan muhalefeti, bir tehlike olarak algıladığının da açık bir emaresidir<sup>42</sup>.

DP ise seçimlerin bir yıl önceye alınmasını Menderes'le eleştirerek; bu aceleciliğin altında yatan asıl maksadın, muhalefete gelişme zamanı bırakmak olduğunu belirtecektir<sup>43</sup>. DP eleştirilerinde ve kaygılarında haklıdır. Demokratlar sadece 34 ilde 160 ilçede teşkilat kurmuşlardır<sup>44</sup>.

DP, kendi partisi zayıf iken seçimlere girdirilmesine yaptığı eleştirileri sürdürmesine rağmen, seçim kampanyası için büyük çaba sarfetmekteydi. Bu günlerde DP'ye imaj ve güç kazandıracak bir hadise de vuku bulmuştur. CHP'nin seçimlere Fevzi Çakmak'ı en az beş ayrı zamanda milletvekilliği teklif etmesine rağmen teklifi kabul etmeyen Çakmak; DP, listesinden müstakil bir

38 BİLA, a.g.e., s. 200.

39 *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1946.

40 *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1946.

41 *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1946.; *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1946.

42 EROĞUL, a.g.e., s. 36.

43 *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VII., Toplantı 3, C. 2 (29.4.1946), s. 217.

44 *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1946.

aday olarak listeye girer<sup>45</sup>. Milli Mücadele kahramanı olan Çakmak'ın demokratların adayı olması, seçim kampanyasında önemli bir başarı olmuştur<sup>46</sup>.

Seçim öncesinde DP, hızlı bir propaganda çalışmasına girer. DP, hükümetin liberalleşme çabalarını yavaş bulmaktadır ve ekonomi ve siyasette CHP'nin aldığı kararların ve yaptığı değişimlerin yetersiz olduğunu sık sık vurgulayarak; *"bu sınırlı değişiklikler, susuzluktan dudakları çatlamış bir insana bir damla su vermek kabildir"* sloganıyla, değişim ve gelişimin ancak kendi partisi ile yaşanacağı inancını seçmenin zihninde pekiştirmeye çalışmıştır<sup>47</sup>.

### 1946 Seçimleri'nin Ardından Mecliste Büyüyen Çatlak

21 Temmuz 1946 mebus seçimi, Türk vatandaşlarının yurtta, ilk defa olarak tek dereceli bir seçim sistemi ve çeşitli partilerin iştiraki ile mebusların açık oy, gizli tasnifle seçtiği bir seçim olmuştur. 21 Temmuz'da, seçim için durgunlaşan siyaset, seçimlerin hemen arkasından şiddetlenmeye başlar. Sebebi ise açıktır. Seçim sonuçları muhalefet için büyük bir hezimetdir ve DP bunu asla seçim öncesinde beklememektedir. Demokrat Parti, 465 milletvekili için 273 aday göstermiş, bunların sadece 62'si seçilebilmiştir. Oysa Demokratlar, bundan çok daha büyük bir desteğe sahip olduklarını iddia etmiş; seçimlerin hemen ardından, yapılan usulsüzlükler ve baskılar hakkında merkeze gönderilen raporları da delil göstermişlerdir<sup>48</sup>.

DP'nin seçimlerle ilgili tavrı ise tepkisiz kalmaz. Nitekim Hilmi Uran bu konuda: *"Demokrat Parti, cürümünden çok büyük bir yaygara faaliyeti göstermişti ve hatta seçim bittikten sonra da, durup dinlenmeden, seçimlere gadre uğradığına herkesi inandırmaya çalışmıştı. Bu cümleden olarak, kaybettiği her seçim dairesi seçimine, tertib ettiği mazbatalarla, istisnasız olarak itiraz etmişti. Onun nazarına ve onun iddiasına göre, yalnız kendi kazandığı vilayetler seçimi meşru ve kanuni cereyan etmişti. Fakat kaybettiği her vilayet seçimi kanunsuz yapmıştı."*<sup>49</sup> diyerek DP muhalefetine açık bir tepki gösterecektir. Basında ise: *"İşin doğrusu şudur ki, bu seçimi DP kazanmamıştır, sadece Halk Partisi kaybetmiştir..."* başlıkları revaçtır<sup>50</sup>.

Muhalefetin seçim sonuçlarına itirazı, yeni Meclis'in açılmasından sonra da devam etmiş, şiddetli atışmalardan sonra ancak bütün seçim tutanakları onaylanabilmiştir<sup>51</sup>. Seçim tutanaklarının onaylanmasından sonra Meclis 12 Ağustos'ta çalışmaya başlar fakat 36 ile ait seçimlere toptan seçim itirazıyla karşılaşır<sup>52</sup>. Ayrıca 27 milletvekili hakkında usulsüz seçildiklerine dair itirazlar

45 Cumhuriyet, 27 Haziran 1946.

46 AHMAD, a.g.e., s. 22.

47 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII. Toplantı 3, C. 24 (13.6.1946), s. 269.

48 EROĞUL, a.g.e., s. 39.

49 URAN, a.g.e., s. 446.

50 Vatan, 28 Temmuz 1946.

51 BİLA, a.g.e., s. 208.

52 EROĞUL, a.g.e., s. 39.

ileri sürülür<sup>53</sup> ve bunları incelemek üzere otuz kişilik bir komisyon kuruldu. Bu kadar çalkantılı seçim sonuçlarına rağmen on iki gün içinde çalışmasını tamamlayan bu komisyon, hiçbir itirazı geçerli görmeyecektir<sup>54</sup>.

Hükümet cephesinde ise işler iyiden iyiye karışmıştır. Nitekim seçimlerden on beş gün kadar sonra Meclis'in açılışının ilk gününde muhalefetin saldırılarıyla yıpranmış olan Saraçoğlu çekilmiş, yerine İsmet İnönü'ye yakınlığıyla bilinen Recep Peker gelmiştir<sup>55</sup>.

Peker'in hükümete getirilmesinin en önemli sebebi; Peker gibi kudretli bir insanın, DP'nin gittikçe saldırgan propagandası ve halktaki huzursuzluğu karşılayabilecek biri olarak görülmesinden ileri gelmekteydi. Zira Peker, tek parti ve kuvvetli bir şef idaresi taraftarı olmakla birlikte, biraz diplomatça hareket etmekle giderilebilecek anlaşmazlıklarda bile şiddet kullanmaya meyilli bir kişi olarak tanınıyordu. Böylece 1942'den beri Başbakan olan Saraçoğlu dönemi tarihe karışmıştır<sup>56</sup>. İnönü, kabineyi teşkil etmesi için görevi Saraçoğlu'ndan sonra Peker'e verir ancak yine de endişelidir<sup>57</sup>. Bu yüzden bir parti geleneği olmasına rağmen Recep Peker, CHP Başkan Vekili tayin edilmez ve bu görev Saraçoğlu'nda kaldı. Bu nedenle Peker partisinin idaresini tamamen ele alamadı<sup>58</sup>.

CHP Partisi'nin başına getirilen Peker'in Meclis'ten güvenoyu alması ise hiç de kolay olmamıştır. Nitekim 14 Ağustos 1946 tarihinde Recep Peker'in programı Meclis'te okunur fakat DP'lilerin görüşmelerin ertelenmesi konusundaki talepleri reddedilince, Demokratların salonu terk etmesiyle ancak Peker güvenoyu alabilmiştir<sup>59</sup>.

Recep Peker dönemi, iktisadi kararların alınmasını ve yürürlüğe konulmasını gerekli kılan bir dönem olmuştur. Nitekim hükümet, ekonomik alanda "7 Eylül Kararları" diye adlandırılan bazı tedbirler aldı ve Türk lirasının değeri düşürüldü; ithalattaki bazı sınırlamalar kaldırıldı; altının satışı serbest bırakıldı. 7 Eylül Kararları açıklarken Maliye Bakanı Keşmir; *"Eğer bu kararları almasaydık bu yıl hem ihracatta, hem ithalatta gittikçe büyüyen bir buhranla karşılaşacaktık..."* sözleriyle bu önlemlerin lüzumunu ifade etmiştir<sup>60</sup>. Hükümetin bu açıklamalarına rağmen 7 Eylül Kararları, halkın ülkedeki ekonomik güçlere karşı tepki göstermesine yol açacaktır. İzmir Fuarı'nın açılışında Ticaret Bakanı Atif İnan'ın

53 Cumhuriyet, 13 Ağustos 1946.

54 Cumhuriyet, 25 Ağustos 1946.

55 "Aslında İnönü'nün uygulamak istediği "tatlı-sert" politika bakımından, bu eski kurmay albay biçilmiş kaftandı. Tabiatı, temayülleri, zihniyeti ve alışkanlıkları itibarıyla Peker uygulanacak politikanın sertliğini temsil edecek, tatlılığı Cumhurbaşkanı'na kalacaktı." Ayrıntılı bilgi için bkz.: Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Ankara 1990, s. 72.

56 BİLA, a.g.e., s. 209.

57 URAN, a.g.e., s. 456.

58 AHMAD, a.g.e., s. 24.

59 Cumhuriyet, 15 Ağustos 1946.

60 Cumhuriyet, 10 Eylül 1946.

halka yaptığı konuşmada 7 Eylül Kararları'nın savunmaya çalışmış fakat halkın itiraz sesleriyle karşılaşmıştır<sup>61</sup>. Halkın kabulde zorlandığı bu kararlar, iktidarla muhalefet arasındaki anlaşmazlığı da körükleyecektir. Nitekim Aralık ayınca gerginlik giderek tırmanmış ve ülkede halihazırdaki sıkıyönetim altı ay daha uzatıldı. Bunu üzerine, DP; *"Hükümet sıkıyönetimini İstanbul'da halk miting yapmasını ve istediği zaman gazeteleri kapatsın diye istiyor... Biz sıkıyönetim bir memleket müdafaası meselesi addetmiyoruz..."* diyerek sıkıyönetimin uzatılmasına tepki gösterecektir<sup>62</sup>. İki parti arasındaki gerginliği tırmandıran olay, 1947 bütçe görüşmelerinde yaşanmıştır. Hükümeti eleştiren Menderes'e karşı hükümet adına cevap vermek üzere ayağa kalkan Recep Peker ağır bir dille Menderes'in görüşünü *"maraz bir psikopat ruhun ifadesi"* olarak tanımladı<sup>63</sup>. Bu çekişme mecliste ilk büyük siyasal bunalımın doğmasına neden oldu ve DP'li milletvekilleri Meclis'i terk etti. Meclis'i terkeden Demokratlar boykotlarını dokuz gün sürdürdüler. Her geçen gün, bunalımı daha da derinleştiriyor, örgütün kendilerini desteklemesi, rejimin gelişmesini tehlikeye sokabilecek bir önem kazandırıyor<sup>64</sup>. Nihayet İnönü dayanamadı ve Cumhurbaşkanı olarak işe müdahale etmek lüzumunu hissetti<sup>65</sup>. İnönü, Celal Bayar'la Fuat Köprülü'yü Çankaya'ya çağırdı ve hadiseden duyduğu teessürü açıklayarak kendilerini tekrar meclis müzakerelerine iştirake ikna etti<sup>66</sup>.

İnönü'nün bu partiler üstü tutumu; Peker grubu için bir yenilgi, DP için de bir zafer olarak görüldü. Gerçi İnönü'nün partiler üstü tutumu, daha önce, 10 Ekim 1946'da Antakya'da DP üyelerine hitaben verdiği demeçte kendini belli etmişti. İnönü verdiği demeçte; *"Bütün siyasi ve askeri hayatımdaki vazifelerin hiç birini düşünmeden diyebilirim ki, öldüğüm zaman Türk milletine iki eser bırakmış olacağım. Bunlardan biri köy okulları, diğeri de müteaddit partilerdir."*<sup>67</sup> sözleriyle çok partili hayata geçiş için kendisinin bizzat fail ve muktedir olduğunun bilinmesini istemiştir.

İnönü'nün araya girmesiyle Meclisteki gerginlik kısa bir süre için de olsa dizginlenebilmiştir. Lâkin 7 Ocak 1947 tarihinde toplanan DP ilk Büyük Kongresi'nde, CHP hükümetinden seçim kanununu değiştirmesini; aynı kimseyi hem Cumhurbaşkanı, hem de CHP Genel Başkanı atamamasını istemesi iki

61 Cumhuriyet, 28 Ağustos 1947.

62 Cumhuriyet, 5 Aralık 1946.

63 Cumhuriyet, 19 Aralık 1946.

64 EROĞUL, a.g.e., s. 45.

65 "Uran, bu olayı; *"Recep Peker merhum, Menderes'in tenkitlerini haksız ve insafsız bulmuş ve fazlaca sinirlenmiş olacak ki, Menderes kürsüden iner inmez, normal olarak Maliye Vekili Halit Nazmi Bey'in çıkıp ona cevap vermesine meydan bırakmayarak, hemen kendisi kürsüye fırladı ve büyük bir asabiyet içinde Menderes'e cevap vermeye başladı. Bu arada tenkit ettiği şeyi aslında Menderes'in de haklı bulduğunu, fakat bir ruh bozukluğu ne sebebiyle tenkitleri yapmakta olduğunu söylemiş olmak için, Menderes hakkında (psikopat) tabirini kullandı."* şeklinde nakletmiştir". Ayrıntılı bilgi için bkz.: URAN, a.g.e., s. 466.

66 URAN, a.g.e., s. 467.

67 Cumhuriyet, 11.10.1946.

partiyi kaçınılmaz bir biçimde yine karşı karşıya getirecektir<sup>68</sup>. DP'nin ilk Büyük Kongresi'nde kabul edilen ve partisiyle sloganlaşan kararları ifade eden "Hürriyet Misakı"nın esasları ise şöyle sıralanabilir: 1) Anti-demokratik ve anayasaya aykırı kanunların kaldırılması, 2) Seçimlerin devlet memurları tarafından değil de, hukuki mercilerce kontrole tabi tutulması, 3) Cumhurbaşkanlığı mevkiinin parti liderliğinden ayrılması<sup>69</sup>.

DP, kongresinde aldığı kararları uygulamak ve uygulatmak için kararlıdır. Zira DP, 2 Nisan 1947 tarihinde, ara seçimlere katılmama kararı alır ve ertesi gün yayınlanan parti bildirisinde: "*Seçim emniyeti kanunla sağlanmadıkça ve idare mekanizmasının tarafsızlığına imkan bırakmayan zihniyet değişmedikçe seçime girmeyi Türk demokrasisine karşı ağır bir suç sayıyoruz*" ifadeleriyle bu konudaki kararlılığını kamoyunun bilgisine sunar<sup>70</sup>. Ayrıca 28 Mayıs 1947 yılında sıkıyönetimin altı ay uzatılmasının ardından DP, 30 Mayıs'ta yapılan muhtar seçimlerine de katılmayarak taleplerinde ısrarcı olduğunu da gösterecektir<sup>71</sup>.

CHP ve DP arasındaki gerilimin yine tırmanma meyli göstermesi, İnönü'nün bir kez daha devreye girmesini gerektirecektir. Nitekim İnönü, partiler üstü tutumla 8 ve 15 Haziran 1947 tarihlerinde iki kez Bayar ile Peker arasında partiler arası ilişkiler konusunda görüşmeler yapmıştır<sup>72</sup>. Şüphesiz Peker'in tavrından sadece DP'liler şikâyetçi değillerdir. Bu sıralarda CHP içinde bir grup milletvekili de Recep Peker'in tutumundan şikâyetçi olmaya başlayacaktır.

İnönü bu kritik dönemde çok partili hayata geçişin sancılarını azaltmak için partiler üstü tutumunu devam ettirmiş; bunu 11 Temmuz 1947 tarihinde Türk Milleti'ne atfettiği bir beyanname ile taçlandırmıştır. "12 Temmuz Beyannamesi" adı ile anılan bu beyanname, gazetelere 12 Temmuz'da neşredildiği için bu isimle anılır olmuştur<sup>73</sup>. İnönü, bu beyannamesinde hükümetle muhalefet arasında tertip ettiği temasları anlatmış ve gayesinin iki taraf arasında bir güvenlik duygusu meydana getirmek olduğunu bildirmiştir<sup>74</sup>. Beyannamenin hususiyetlerinden birisi de, muhalefet safındaki fikir ayrılığını açığa çıkarmasıdır. Nitekim beyannamenin yayımlanmasından sonra muhalefetin iktidar karşısında gerekli enerjiye sahip olmadığını ileri sürenler, daha açık ve cezrî bir muhalefetin lüzumuna dikkati çekerek, Demokrat Parti'den ayrılmış ve Millet Partisi adıyla yeni bir parti kurmuşlardır<sup>75</sup>.

68 AHMAD, a.g.e., s. 28.

69 TUNAYA, a.g.e., s. 650.

70 *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1947.

71 *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1947 ve 3 Mayıs 1947.

72 *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1947.

73 Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaları*, II. Baskı, İstanbul 1966, s. 436.

74 EROĞUL, a.g.e., s. 59.

75 TUNAYA, a.g.e., s. 652.

Aslında bu beyannameyi CHP ve DP kendilerince farklı algılamışlardır. Nitekim DP, ikinci büyük kongresinde, partinin kuruluşundan sonra gelişen hadiselerle temas ederken, İnönü'nün yayınladığı 12 Temmuz Beyannamesi'ne de atıflarda bulunmuş, beyannamenin Halk Partisi'nin o güne kadar yürütmekte olduğu hatalı yolda devam edemeyeceğini ilân eden bir vesika olarak yorumlamışlardır. Demokratlar, adı geçen beyannamenin tek tarafı bir vesika olduğunu ve Demokrat Parti'yi bağlayan bir mahiyet taşımadığına inanıyorlardı<sup>76</sup>. Ayrıca Demokrat Parti'nin 24 Temmuz 1947 yılında yayınladığı sert bildiri, siyasi havanın tekrar gerilmesine yol açtı. DP'nin bildirisinde göre, İnönü'nün beyannamesi sonrasında bildirinin aksine olumlu sayılabilecek hiçbir tedbir alınmamıştır<sup>77</sup>.

### Demokrasi Yolunda CHP İçi Yol Ayrımı

II. Dünya Savaşından sonra Demokrat Parti'nin kurulması ile beraber CHP içinde bölünmeler başlamıştır. Bir tarafta İnönü'nün safında yer alan ılımlı kesimi oluşturan ve demokratik rejimi destekleyenler, diğer tarafta ise tek partili sistemin varlığını devam etmesini isteyenler yer almaktaydı. 'Uzlaşmaz Kemalistler' olarak bilinen iktidar çevresi, tek partili düzeni korumak istemekte ve demokratik olduğu takdirde başlangıçtaki reformların yapılamayacağını iddia etmekteydiler. Böyle düşüncülerinin temel nedeni ise rekabetçi politikanın, reformların önünü keseceğini düşüncüleriydi<sup>78</sup>.

Türkiye'de siyasetin bu çok partili hayata geçiş evresi, sükunet içerisinde değil, sancılı olarak gerçekleşmiştir. Nitekim 21 Temmuz 1946 ile 12 Temmuz 1947 yılları arasında geçen dönem, CHP içindeki ılımlı liberaller ile aşırılar arasındaki siyasi mücadele dönemidir. İlimli liberaller, rekabete dayalı bir siyasi sistemi arzulamakta iken; aşırılar tek partili siyasal sistemin savunuculuğunu yapmaktaydılar. 21 Temmuz seçimlerinden, sonra hükümeti kurma görevi Recep Peker'e verilmiştir. Recep Peker'in muhalefete karşı sert tavrını ortaya koyması ise parti içindeki liberallerin kendilerini hissettirmelerine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra DP'nin Recep Peker hükümetini her defasında acımasızca eleştirmesi ve halkın mevcut hükümete giderek artan tepkisi, İnönü'den yeterli desteği alamayan Recep Peker'in siyasette yalnız kalmasına sebep olacaktır.

76 *Demokrat Parti, İkinci Büyük Kongresinde Alınan Tarihi Kararlar*, Ankara 1950, s. 10-11. "Uran'a göre, beyannamenin taşıdığı değer, sadece demokrasinin bizle teessüs ederken iç huzurumuzu zedeleyecek ve hatta daha korkunç akıbetlere yol açacak kadar geçirdiği şiddetli sarsıntıları çok beliğ bir şekilde tasvir etmekte oluşunda ve İnönü'nün iç huzurumuzu bu sarsıntılardan korumak ve demokrasinin teessüs sancılarını hafifletmek için, hükümetle muhalefet partisi arasındaki, görüş ve anlayış ihtilaflarına müdahaleyi göze almış olmasındandır. Ancak Uran, bu beyannamenin umulan yumuşak havayı o vakit sağlayamamış olmasını, daha ziyade, Demokrat Parti'nin içinden ve hatta liderleri zihniyetinden gelen tepkide aramak gerektiğini söyler." Bkz.: URAN, *a.g.e.*, s. 470-471.

77 *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1947.

78 Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945 – 1980*, Hil Yayınevi, İstanbul 2007, s.26.

Recep Peker'in ise tek parti geleneğini sürdürmekte ısrarlı oluşu ve İnönü ile aralarının gün be gün açılışı, çok partili hayata geçişi de zora sokacaktır. Peker hükümeti ile DP arasındaki mücadelede meclisteki muhalefetin varlığını devam ettirmenin lüzumuna binaen İnönü, Recep Peker'in tarafını tutmamıştır. Bu yüzden kendi desteğiyle Başbakan olsa bile Peker hükümetinden desteğini çeker. 1946 seçimlerinden sonra İnönü, Peker'in karşısında bir kuvvet ve denge unsuru olması amacıyla daha sonra '35'ler' adıyla anılan bir grubu desteklemeye başlar<sup>79</sup>. Cumhuriyet Halk Partisi içindeki liberal kesimi oluşturan 35'lerin ortak özellikleri, 20. yy'da doğmuş olup, öğrenimlerini Atatürk Türkiye'sinde yapmış, Kemalist anlayışı ve onun demokratik özelliklerini özümsemiş iktidardaki muhaliflerine göre daha genç bir kadrodan oluşmalarıydı<sup>80</sup>. Bu grup özellikle İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi'nin ardından, parti içinde Peker'e açık muhalefet yapmaya başlamıştır<sup>81</sup>.

Recep Peker ise 12 Temmuz Beyannamesi'ne oldukça tepkilidir ve beyannamenin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vazife anlayışını değiştirmeye gücü yetmeyeceğini şu şekilde ifade etmiştir: *"O zamanki nutuklarımda da söylediğim gibi, arkadaşlar ben 12 Temmuz Beyannamesi'ne uzun zamanlar için şümuller ifade eden ve ileriye ait mili hayatımızdan devamlı tesirleri hele hükümleri ihtiva eden bir vesika diyemiyorum. 12 Temmuz Beyannamesi, benim görgüme ve inancıma göre ki, münakaşa ettiğimiz zaman da o kanaati mülahaza ediyordum, büyük tecrübeli devlet adamının hadiselerin içinde yetişmiş, acı fena günlerinde nikbete doğru uçurumun kenarına gelişini mereretle görmüş ve kurtuluşun sevinçli mesut günlerin zevkini tatmış ak ve karayı görüp tecrübe etmiş bir büyük adamın, son devirlerde milli hayatın yeni bir açılış devrine girerken karşılıklı iki partiye milli hayatta ayrılıklar yapabilmeye ihtimali olan seri çalışmalardan kaçınıp anlayış ifade eden bir zihniyetle vazifelerini yapmalarını tavsiye etmiş olmasından ibarettir"*.<sup>82</sup>

Recep Peker'in 12 Temmuz Beyannamesi'ne olan bu açık muhalif tavır, Peker hükümetinin de sonunun başlangıcı olacaktır. Beyannameden sonra İnönü'nün desteği ile Recep Peker'e saldıran gruplar, aslında Peker hükümetinin yakında sona ereceğinin işaretini veriyorlardı. Nitekim Fuat Köprülü, Recep Peker'in istifasının yakın olduğunu şu şekilde ifade edecektir: *"Tarih, Peker Kabinesi'nin istifasını, bu kabinenin ilk ve son hizmeti olarak kaydedecektir"*.<sup>83</sup>

Nitekim olaylar beklenen şekilde cereyan edecektir. CHP grubunun 26 Ağustos günlü toplantısında Seyhan milletvekili Cavit Oral ve arkadaşlarının verdiği önerge üzerine şiddetli bir tartışma açılmıştır. Bunun üzerine Recep Peker, parti grup toplantısında kürsüye gelerek CHP milletvekillerinden güvenoyu

79 Fahir Girittoğlu, *Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Mevkii*, Ayyıldız Yayınları, Ankara 1965, s. 200.

80 AHMAD, a.g.e., s.38.

81 GİRİTOĞLU, a.g.e., s. 200.

82 Nihat Erim, *"Bay Peker ve Meselesi III"*, Ulus, 6 Aralık 1947.

83 Feroz Ahmed, Bedia Turgay Ahmed, *Türkiye Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976, s. 37.

Görüş

Akademik  
Bakış

145

Cilt 6 Sayı 11  
Kış 2012



talep etmiştir. Nihat Erim, makalesinde olayı şu şekilde aktarır: “26 Ağustos günü *Parti Grubunda iç politika üzerindeki tartışmalar sonunda Bay Peker, sorulan bir suale cevaben, Sayın İnönü ile ne iç politikada ne de diğer noktalarda aralarında hiçbir anlaşmazlık olmadığını; bir gün böyle bir durum hâsıl olursa hatta grubun güvenine haiz olsa dahi, bir saniye tereddüt etmeksizin İnönü'nün düşüncesi doğrudur deyip çekileceğini söyledi...*”<sup>84</sup> Toplantıda çıkan tartışmadan sonra Başbakan Peker, gruptan güvenoyu istemek zorunda kalmıştır. Peker, 303 oyla güvenoyu almış ancak 34 CHP milletvekili de hükümete güvensizlik oyu vermiştir. CHP tarihinde “35’ler olayı” olarak bilinen hareket işte bu şekilde başlamıştır<sup>85</sup>. Bu 34 kişi aralarında toplantıda mevcut bulunmayan İsmet İnönü’yü de ithal etmek suretiyle kendilerine 35<sup>86</sup>’ler ismini vermişlerdir<sup>87</sup>. 34 milletvekilinin güvensizlik oyunu kullanması başlangıçta önemsiz ve küçük bir muhalefet gibi görünse de o güne dek oybirliğiyle hareket etmenin esas olduğu bir partide bu durum, kamuoyunda bir güvensizlik olarak algılanmıştır<sup>88</sup>. Güven oylamasından sonra İsmet İnönü, Nihat Erim’e başında olduğu parti içi muhalif grubu kastederek: “Siz kendinizde bir lider seçmeli ve onu öne sürmelisiniz...” tavsiyesinde bulunur ve bu kişinin Tahsin Banguoğlu olabileceği konusunda fikirler beyan eder<sup>89</sup>.

84 Nihat Erim, “*Bay Peker ve Meselesi*”, *Ulus*, 4 Aralık 1947.

85 BİLA, a.g.e, s.221

86 “26 Ağustos tarihinde yapılan CHP’nin güvenoylamasında Peker’in aleyhine kırmızı oy kullanan 34 milletvekili şunlardı: Ali Fuat Cebesoy, Tahsin Banguoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Fahri Kurtuluş, Nihat Erim; Memduh Şevket Esendal İsmail Rüştü Aksal, Vedat Dicleli, Cavit Oral, Sait Odyak, Muhtar Ertan; Nazif Ergun, Mahmut Nedim Gündüzalp, Sinan Tekelioğlu, Kasım Gülek, Tezer Taşkıran; Celal Sait Siren; Hasan Şükrü Adal, Kasım Ener, Avni Refik Bekman; muhsin Adli Binal, Şevket Raşit Hatiboğlu, İhsan Hamit Tiğrel, Cevat Dursunoğlu, Sedat Çumralı, Suud Kemal Yetkin, Abdurrahman Melek, Hilmi Hakkioğlu, Osman Ağan; Kamil kitapçı, Bekir Kaleli, Vehbi Sarıdal.” Bkz.: Tunaya, a.g.e., s.162.; Deniz Bölükbaşı, *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*, Doğan Yayınları, İstanbul 2005, s. 58. “Uran hatıratında 35’lerin ortaya çıkışıyla ilgili şunları ekler: “Peker’in mecliste kendisine bir taraftar çoğunluğu sağlamak suretiyle İnönü’nün vesayetinden kurtulup sıyrılmak ve o vesayeti sifra indirmek hususundaki gayretini daima hissetmişimdir. Nitekim bu gayret İnönü’nün de Peker’e karşı mecliste mukabil bir hisap yaratmak istemesi neticesini vermiştir ki Cumhuriyet Halk Partisi tarihinde 35’ler diye anılan hisip işte budur. Bu hisip çoğu Memduh Şevket Esendal merhumun özel çabasıyla meclise girmiş olan gençlerden oluşuyordu. Bunlar başlangıçta hükümete girmemeyi ve sadece parti içinde hükümeti tenkit etmeyi kendilerine şiar edinmişlerdi, böylece bir feragat göstermiş oluyorlardı. 35’ler hizbinin başında ve doğal olarak Peker’in karşısında Nihat Erim bulunuyordu. İşte Nihat Erim’in İnönü tarafından takdirenen benimsenmesi ve devlet işlerinde onu uzun süre ayrıcalıklı bir inanç gösterilmesi bu tarihte başlar. Bu tarihten sonradır ki Nihat Erim İnönü ile artık sık sık temas ve istişare eder olmuş ve kendisine daima gelecek için saklanan ve yetiştirilen bir şahsiyet muamelesi edilir olmuştur. Recep Peker de meclisten mevkiini güçlendirmek için aldığı güven oyununun ardından başbakanlıktan çekilmek zorunda kalarak çekilmiş ve fakat parti içine kendi yüzünden giren hisipçilik siyanete mashaer olmakta devam ederek kendisinden sonrada yaşamış durmuştu. Kanaatimce 35’ler hizbi, CHP’nin iktidar partisi olarak muhalefet karşısında kendi elimizle yaratılmış bir zaaf olmuştur. Çünkü bundan sonradır ki muhalefet çevreleri ve gazeteleri 35’ler dışında kalan Halk Partilileri gözden düşürmeye çalışır ve onları “müfritler” diye anar olmuştur.” Bkz.: URAN, a.g.e., 476-477.

87 ERER, a.g.e., s. 444.

88 AHMAD, *Demokrasi Sürecinde...*, s.45.

89 Kadri Unat, *Ulus, Yeni Ulus, ve Halkçı Gazeteleri Işığında Nihat Erim’in Siyasi Kişiliği ve Gazeteciliği (1945 – 1955)*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2008, s.38, vd.

Aslında Recep Peker'in Oral ve arkadaşlarının önergesinin ardından meclisten güvenoyu istemesinin asıl maksadı, mecliste kendisine bir taraftar çoğunluğu sağlamak suretiyle, İnönü'nün vesayetinden sıyrılmaktır. Peker'in bu gayreti ise İnönü cephesinde karşılıksız kalmamış; İnönü, Peker'de karşı mecliste mukabil bir hizip oluşturma çabası içerisine girmiştir<sup>90</sup>. Bu suretle, CHP içinde bir ikilik meydana gelerek, parti; İnönü gibi mutediller ve Recep Peker gibi müfritler olarak ikiye ayrılmışlardır. Başbakan Recep Peker, Halk Partisi içinde bu ikiliği gidermek için öncelikle mutedillerin deşifre olmasına çabalayacak, bunların kimlerden teşekkül ettiğini ve kimlerin Demokrat Parti'ye tavizler tanıyan İnönü ile beraber olduklarını anlamak istemiştir<sup>91</sup>.

35'ler grubunun muhalefeti CHP'yi önemli ölçüde sarsmıştır. Recep Peker Hükümeti bir yandan DP ile bir yandan da 35'lerin şiddetli muhalefetiyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Nitekim önce muhalefetin en sert saldırılarına hedef olan Millî Savunma, İç İşleri, Ekonomi, Tarım, Ticaret ve Çalışma Bakanları değiştirilse de bu da yeterli olmamıştır.

Nitekim CHP şimdiye kadar aldığı kararlarda oyçokluğu sağlayan bir partidir ve milletvekillerin bu çıkışları, parti için bir güvensizlik ifadesi olarak algılanır. Bu yüzden Recep Peker, 4 Eylül'de gruptan, kabinesini değiştirmek için izin ister. Bu defa da 47 kişi aleyhte oy kullanmıştır<sup>92</sup>.

Bu durum karşısında partisinin muhalefetine uzun süre mukavemet edemeyen Peker, 9 Eylül 1947'de toplanan Parti Divanında sıhhi nedenler ileri sürerek Başbakanlık görevinden istifa ettiğini açıklar<sup>93</sup>. Aslında Peker, eninde sonunda İnönü'nün eliyle arkadan hançerleneceğinin ve siyasi bir komploya kurban gideceğinin bilincindedir ve bu yüzden istifasını geciktirmemiş<sup>94</sup> bu gelişme ise 35'lerin bir zaferi olarak nitelendirilmiştir<sup>95</sup>.

90 URAN, *a.g.e.*, s. 476.

91 ERER, *a.g.e.*, s. 444.

92 EROĞUL, *a.g.e.*, s. 61. "Nadir Nadi 6 Eylül 1947'de Cumhuriyet gazetelerindeki yazıda; "Halk Partisi meclis grubunda 11 saat devam eden uzun ve yorucu tartışmalardan sonra Recep Peker, kendi hükümetinde istediği değişiklikleri yapmak salâhiyetini (gene ezici bir çoğunlukla) aldı. Böylece dün burada işaret ettiğimiz tuhaf vaziyet gerçekleşmiş ve resmi bir mahiyete bürünmüş oluyor. Değişen bakanların sayısı bir iki kişiyle kalmıyor; aşağı yukarı kabine yarı yarıya yenilenmiştir. Denek ki, bir hafta önce parti meclis grubunda güven oyu isterken, Sayın Peker, kendi hükümetine karşı güvensizlik besleyenlerin başında geliyormuş da kimse bilmiyormuş. Öyle olmasaydı, her parlamentoda hem hükümet hesabına muazzam bir zafer sayılması gereken bir başarıdan sonra bu şekilde bir çok arkadaşlarını feda etmek lüzumunu elbette duymayacaktı." sözleriyle vaziyeti özetlemiştir " Bkz.: Nadir, Nadi, "35'ler ve 47'ler", Cumhuriyet, 6 Eylül 1947.

93 Recep Peker'in istifası Ahmet Emin Yalman tarafından ise şöyle ifade edilir: "İsmet İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisine mensup vatandaşların memleketin kâhır ekseriyetini temsil eden Millî Hâkimiyet Bloğu hesabına hayırlı bir zafer kazandıkları ortadadır. İnsaf sahiplerinin uyanmaları eski arkadaşlarından gelen yararlık baskısından kurtulmaları ve vicdanlarının emrine göre serbestçe yürüme kararını vermeleri millî birliğe duyulan ihtiyacın neticeleridir." Bkz.: Ahmet Emin Yalman, "Millî Hakimiyet Bloku", Vatan, 8 Eylül 1947.

94 Rifki Salim Burçak, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*, Olgaç Yayınevi, Ankara 1979, s.134-135.

95 AHMAD, *Demokrasi Sürecinde...*, s.45.

Görüş

Akademik  
Bakış

147

Cilt 6 Sayı 11  
Kış 2012

Recep Peker'in istifası ve sonrasında Pekercilerin partiden tasfiyesi, 35'lerin parti içinde etkin olmalarına fırsat tanımış, 35'ler demokratikleşme yolunda İnönü'nün yanında yer alarak seslerini iyice duyurmuşlardır. 35'ler II. Hasan Saka Hükümetinde Nihat Erim'in görev alması ile yavaş yavaş dağılmaya başlamıştır. Bu ise 35'lerin belli bir amaç için biraraya geldiğinin, grup vazifesini tamamlayınca varlığının devamına ihtiyaç kalmadığının bir göstergesidir. Nitekim Nihat Erim, 35'lerin oluş ve dağılışı sürecine ilişkin düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: *"Ben hükümete girdikten sonra hizipçilik yapamam. İçinde bulunduğum kabinenin muvaffakiyetine çalışmaktayım. Benimle kim beraber gelirse onunla işbirliği yaparım. 35'ler filan kalmamıştır yahut varsa ben oraya dâhil değilim artık. Çünkü muayyen fikir ve ideal için mücadele olmaktan çıkarıldı, günlük politika haline sokuldu"<sup>96</sup>*. Nitekim ileriki yıllarda 35'ler isim olarak anılsa da grup olarak bir araya pek gelmeyecek ve iyiden iyide dağılacaktır.

Peker'in istifasının ardında Hasan Saka başkanlığındaki hükümet göreve gelecektir. Bu hükümet kurulurken Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar ile görüşmesi dikkati çeken bir husustur. Nitekim bu görüşmeden sonra muhalefetin de olurlu alan Hasan Saka başbakan olarak göreve başlayacaktır. Bu hükümet özellikle iktidar ile muhalefet arasındaki gerginliği yumuşatma adına çok önemli ve kritik bir noktada durmaktadır. Zira İsmet İnönü, II. Dünya Savaşı sonrasındaki Türkiye'nin batı eksenine kayması noktasında çok partili hayata geçişin ne kadar mühim olduğunun farkındadır ve bunu engelleyecek her türlü oluşumun CHP olsa bile karşısında durmuştur. Yeni hükümetin kuruluşundaki katkısı ve rolü demokrasi hayatı adına olumlu bir müdahaledir zira Saka hükümeti beklentileri boş çıkarmamış; siyasette muhalefetin sesine daha duyarlı ve daha ılımlı bir çizgi benimsemiştir<sup>97</sup>.

## Sonuç

İsmet İnönü'nün çok partili hayata geçişe ciddiyetle yaklaştığı aşikârdır. Zira II. Dünya Savaşı sonunda Türkiye'nin Batı'nın desteğini almak için demokratikleşme sözü vermiştir<sup>98</sup> ve savaşın son deminde galip devletler safında yer almak için Almanya ve Japonya'ya savaş ilân etmiştir. Tek Parti geleneğini başta sürdüren ve Milli Şef ünvanı alan İsmet İnönü, savaşın getirdiği yükü bertaraf edip Türkiye'nin yeni dünya düzenine adapte olmasının zorunluluğunu görüp değişimi başlatabilmiştir.

Savaş yıllarında görev alan Recep Peker de aslında İsmet İnönü'nün desteği ile Başbakan olmuştur. Lâkin savaş sonrası olaylarının gidişatına göre

96 Unat, a.g.t. , s.40

97 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yücel M. Serhan, *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul 2001, s. 68. vd.

98 Bu konuda kamuoyu İnönü'nün müdahalesine olumlu bakmaktadır. Nitekim Asım Us; "Eğer İsmet İnönü işleri kendi haline bırakmış olsaydı, bu defa başlamış olan demokrasi hareketi de iflas etmiş olacaktı..." sözleriyle bunu ispat eder gibidir. Bkz.: Asım Us, *Asım Us'un Hatıra Notları*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1996, s. 128.

tarz değişikliği hususunda İnönü kadar başarılı değildir. Tek parti geleneğini sürdürme de ısrarcı olan Peker, zamanla İnönü ile çatışmaya başlayacak, İnönü ise partinin yönetim ve icraatından memnun olmadığından parti içinde muhalif bir grubun bizzat kurulmasına önyak olacaktır. İlginçtir ki, mecliste o dönemde Demokrat Parti adında muhalif bir parti vardır. Aslında İnönü'de, CHP'nin çizgisini değişen koşullara göre revize edip, en az DP gibi popüler bir parti hüviyetine getirme arayışı hâkimdir. Bunun için ise Peker'in partiden ayrılması gerekmektedir. Bunu ise İnönü yine akıllıca parti içi muhalefet oluşturup, desteklemekle başaracaktır. Bu yüzden malum 35'ler vakası, İnönü'nün faili olduğu bir "sivil hükümet darbesi"dir. Nitekim 35'ler vakası patlak verdikten hemen sonra Recep Peker sağlık nedenlerini öne sürerek istifa edecektir. İnönü bu hareketiyle hem çok partili hayata geçişteki son engeli "tek parti geleneğini" kaldırmış; hem de CHP'nin geleceği hususundaki endişelerini zamanla bertaraf etmeyi hedeflemiştir. Çünkü II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de CHP'nin icraatlarından memnun olmayan büyük bir halk kitlesi yani aleyhte bir oy kitlesi mevcuttur. Savaşın Türkiye'de tek partili yönetimin sonunu belirlediğini de göz önüne alacak olursak; İnönü'nün CHP'nin geleceği ile ilgili birtakım endişeler taşıdığı muhakkaktır. Çünkü değişen dünya şartları ile birlikte Türkiye'de halkın yönetime katılması söz konusudur ve CHP için halkın desteğini alan yeni politikaların ortaya konması mecburiyeti hâsıl olacaktır.

### **Kaynaklar**

#### **Arşiv Belgeleri:**

BCA, 30..10.0.0./ 235.590..4.

BCA, 30..10.0.0./ 235.59..11.

#### **Resmi Yayınlar:**

*TBMM Zabıt Cerideleri*

*TBMM Tutanak Dergisi*

#### **Sürelî Yayınlar:**

*Ayın Tarihi, Cumhuriyet, Ulus.*

#### **Te'lif ve Tetkik Eserler:**

AHMAD, Feroz, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, İstanbul 1979

AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Hil Yayınevi, İstanbul 2007.

AHMED, Feroz; AHMED, Bedia Turgay, *Türkiye Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976.

ARMAOĞLU, Fahir, *"İkinci Dünya Harbinde Türkiye"*, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 13, Ankara 195.

ARMAOĞLU, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1984.

*Görüş*

Akademik  
Bakış

149

Cilt 6 Sayı 11  
Kış 2012

- BALTALI, Kemal, *1936-1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi*, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1959.
- BULUT, Sedef, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı 1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 2, Sayı 4, 2009, s. 125-145.
- BİLA, Hikmet, *CHP Tarihi 1919-1979*, Ankara 1979.
- BÖLÜKBASI, Deniz, *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbası*, Doğan Yayınları, İstanbul 2005.
- BENHÜR, Çağatay, AKÇAKAYA, Mahir Selim, "II. Dünya Savaşı Sırasında Konya'da Alınan Askeri Önlemler", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı 9, 2011, s. 171-187.
- BURÇAK, Rıfıkı Salim *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*, Olgaç Yayınevi, Ankara 1979.
- ÇOMAK, Hasret, "İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Harbin Sonrasında Türkiye-ABD İlişkileri, ABD'nin Türkiye'ye Yardım Politikası (Truman Doktrini ve Marshall Planı", *6. Askeri Tarih Sempozyumu*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999.
- Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, Ankara 1946.
- Demokrat Parti, İkinci Büyük Kongresinde Alınan Tarihi Kararlar*, Ankara 1950.
- ERER, Tekin *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, II. Baskı, İstanbul 1966.
- ERKİN, Feridun Cemal, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara 1968
- GİRİTOĞLU, Fahir, *Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Mevkii*, Ayyıldız Yayınları, Ankara 1965.
- KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1967.
- KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Cemil Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Ankara 1986.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara 2000.
- ÖKTE, Faik, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınları, İstanbul 1951.
- ÖZBUDUN, Ergun, *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, AÜHF Yayınları, Ankara 1975.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, 12. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara 2004.
- SERHAN, Yücel M., *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul 2001.
- TİMUR, Taner, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- TOKER, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Ankara 1990.
- TUNAYA, Tanık Zafer, *Türkiyede Siyasi Partiler*, İstanbul 1952.
- Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Editör: Baskın ORAN (Editör):, Cilt I: 1919-1980, İstanbul 2001.
- UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih 1789-1999*, İstanbul 2000.
- UNAT, Kadri, *Ulus, Yeni Ulus, ve Halkçı Gazeteleri İşığında Nihat Erim'in Siyasi Kişiliği ve Gazeteciliği (1945 - 1955)*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2008.
- URAN Hilmi, *Hatıralarım*, Ankara 1959.
- US, Asım, *Asım Us'un Hatıra Notları*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1996.
- UYAR, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve CHP*, İstanbul 1999.

Gazi